

To connect, or to dis-connect

Een odyssee van de wetenschapsficties tot de wereld van Disconnect

Wetenschapsficties

Van oorsprong was sciencefiction bedoeld om de wetenschap en wetenschappelijke ontwikkelingen op een verstaanbare en toegankelijke manier uit te leggen aan het publiek.

Wetenschapsficties werden snel een populair en commercieel succesvol genre in de literatuur, stripverhalen, films en hoorspelen. Al snel ging het niet meer over het educatieve aspect maar werd binnen het genre de technologie verzonnen en met aannames gepeeld. Sciencefiction ging in toenemende mate over de technische mogelijkheden. Het genre is divers en uiteenlopend, van pulp tot en met een poëtisch en mystiek kunstwerk zoals de film *2001: A Space Odyssey* van Stanley Kubrick (1968). Veel sciencefiction verhalen hebben een populaire, ja soms zelfs iconische status in onze cultuur ingenomen, bijvoorbeeld de literatuur van Jules Verne, H.G. Wells, Isaac Asimov, Ray Bradbury of Philip K. Dick, de stripverhalen *Buck Rogers* (1928) en *Flash Gordon* (uit de jaren vijftig van de 20e eeuw), of het hoorspel *The War of the Worlds* (1938). De sciencefiction verhalen gaan enerzijds over de utopie en de droom van een perfecte wereld en toekomst, anderzijds over de nachtmerries en de dystopie, en er bestaan dus zowel idealiserende en infantile visies, als ook de filosofische en maatschappijkritische beschouwingen. De 'nieuwe' technologie wordt in de verhalen zowel op positieve als ook op negatieve manier getoond, gevierd en bejubeld of er wordt gewaarschuwd voor een mogelijke negatieve ontwikkeling. De technologische vooruitgang zorgt voor prosperiteit of voor een bedreiging van de mensheid en het menselijke bestaan.

Reflectie op de maatschappij

De vraag is of sciencefiction werkelijk over de toekomst gaat of tot een parabel is geworden op de moderne samenleving. Veel sciencefiction verhalen hebben een sociaal, politiek en cultureel karakter. Het genre zorgt ervoor dat een situatie niet letterlijk wordt gepresenteerd maar symbool staat voor iets maatschappelijks. De vorm zorgt voor afstand van de werkelijkheid. Jules Verne, een belangrijke auteur van de vroege sciencefiction,

reflecteerde al kritisch op bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen in zijn toekomstvisies. Zo gebruikt Kapitein Nemo, de beroemde hoofdpersonage uit Vernes roman *Twintigduizend mijlen onder zee* (1870), zijn wetenschappelijke kennis om een duikboot te bouwen: de Nautilus. Deze onderzeeër is zijn tijd ver vooruit. De mystieke en tragische Nemo streeft ernaar om vreedzaam onder zee te leven omdat hij het imperialisme, de hebzucht, het geweld en de onderdrukking van mensen boven de zeespiegel verafschuwt. Hij heeft andere voorstellingen van ethiek en moraal dan de mensen op land. De uitvinder is ook een liefhebber van kunst en muziek. Zo heeft hij een grote verzameling schilderijen aan boord van zijn onderzeeër en speelt op een grote orgel. De kunst biedt niet enkel troost en inspiratie maar kan tegelijkertijd worden gezien als iets wat haaks staat op het door Nemo verafschuwde materialisme en imperialisme.

Andere voorbeelden van maatschappijkritische beschouwingen zijn de Amerikaanse boeken die net na WO II vaak met weinig budget verfilmd werden zoals *The Day The Earth Stood Still* (Robert Wise, 1951), *It Came From Outer Space* (Jack Arnold, 1953), *The Invasion Of The Body Snatchers* (Don Siegel, 1956). De films behandelen een maatschappelijke paranoia en gaan over de mens die bang is voor een vijandelijke invasie. Gethematiseerd wordt de angst voor het onbekende dat ons van buitenaf bedreigt zoals een vreemde macht of voor een onverklaarbare epidemie, dus iets dat ons van binnenuit aanvalt zoals virussen en parasieten. Het is aan de kunst om deze angsten te bevragen en te onderzoeken. Wanneer men daarvoor een vorm gebruikt als sciencefiction wordt onze politieke werkelijkheid vervreemd. Wanneer over de toekomst gesproken wordt in sciencefiction verhalen worden vaak situaties en gebeurtenissen uit het verleden en/of actuele en relevante problemen bedoeld en uitgebeeld. Zo staat waarschijnlijk iets, waarvan gezegd wordt dat het *a long time ago in a galaxy far, far away* is gebeurd, dichterbij onze realiteit dan we in eerste instantie denken en vermoeden.

Utopie of dystopie?

De twee beroemdste sciencefiction romans van de twintigste eeuw zijn waarschijnlijk Aldous Huxley's *Brave New World* (1932) en George Orwell's *1984* (1949). Huxley beschrijft een technologische

utopie, een wereld van technologie en rationalisme waarin iedereen gelukkig is maar er geen individualiteit, geen families, geen religie en geen kunst meer bestaan. In de dystopie van Orwell wordt iedereen gecontroleerd, permanent geobserveerd en bestaat geen privacy meer. Beide romans omschrijven een totalitaire wereld, alleen zorgt bij Huxley de totale vrijheid voor de onderwerping van de individuen, terwijl bij Orwell de mens door totalitaire macht, terreur en geweld wordt onderdrukt. In het digitale tijdperk is de discussie rondom privacy en de schending van de privésfeer zeer actueel en Orwells boek weer een bestseller. Orwell's sciencefiction roman ontstond duidelijk als reactie op het totalitarisme van halverwege de twintigste eeuw. Orwell zelf liet weten dat hij zijn big brother op Stalin heeft gebaseerd. De toekomstige wereld die in Orwell's roman gepresenteerd wordt en zijn toekomstbeeld zijn dus gegrond op het verleden.

De 'heerlijke nieuwe wereld' van Disconnect

De Amerikaanse mediawetenschapper Neil Postman vroeg zich in het voorwoord van zijn mediakritiek *Amusing ourselves to death* (1985) echter af of dus niet Huxleys toekomstvisie dichterbij de huidige werkelijkheid staat dan die van Orwell. In *Brave New World* fungeert plezier in plaats van pijn als onderdrukkingsmiddel en is het leven triviaal en banaal in plaats van geketend. Huxley vreesde dat we zozeer overstroomd raken door informatie dat de mens steeds passiever en egoïstischer zou gaan worden. In Huxley's roman wordt dan ook de commandosamenleving (die Orwell zo vreesde) ingeruild voor een narcistische consumptiemaatschappij. De mens heeft zich nu onderworpen aan zijn verlangens en zichzelf, is nu geen subject meer maar een project en ontwerp. Huxley bekritiseert ook het groeiende transhumanisme: de mens die de door de natuur gestelde grenzen steeds meer probeert op te schorten en ongedaan te maken. De wereld van het 'Netwerk van de Nieuwe Mens' in *Disconnect* is enigszins vergelijkbaar met de wereld die Huxley schetste, dan wellicht minder zwart/wit en zonder uitkomst. Het wilde en dierlijke van de mens botst hier met de transhumane mens die al volledig geüpload werd en geen eigen lichaam meer heeft. Emotie en ratio zijn in strijd met elkaar, en de echte maar incomplete herinneringen staan tegenover de total recall.

Het menselijke dilemma

In *Disconnect* worden de technologische vooruitgang en de teloorgang van de mensheid naast elkaar gezet. Löw is de laatste mens op aarde, alle andere mensen hebben zich inmiddels geüpload en zijn tot computers verworven, zoals zijn ex-geliefde Roxanne. Als wetenschapper en uitvinder was Löw samen met haar betrokken bij 'het experiment'. De tijdmachine is in deze fictie een groot netwerk, en de menselijke DNA is een enorme hoeveelheid data. De mensen zijn getransformeerd in transhumane, elektronische wezens. Na het ontwaken uit een coma, is hij de *last man on earth*, die een dilemma heeft omdat hij de afweging moet maken tussen sterfelijkheid en onsterfelijkheid, terwijl zijn dood ook het einde van de 'oude' en sterfelijke mens zal betekenen, terwijl de gemachiniseerde mens onsterfelijk zal zijn.

Löw is een beetje als de ruimtepiloot Buck Rogers uit de gelijknamige science fiction serie (de Buck-Rogers-strips verschenen voor het eerst in 1928). Rogers ontwaakt op de aarde nadat hij meer dan 500 jaar bevroren was, en moet weer grip op de werkelijkheid krijgen.

To be or not to be, to upload or not to upload

Löw's situatie is tegen wil en dank veranderd en hij is in een existentiële crisis belandt, alleen heeft die tragische properties: Zijn of niet zijn, uploaden of niet uploaden, voor zichzelf of voor de mensheid kiezen, herinneren of niet-herinneren, dat zijn de vragen. Na tweeëntwintig jaar in coma ontwaakt hij in een wereld die totaal is veranderd. Löw aarzelt omdat hij niet weet wat hij moet doen, heen en weer geslingerd tussen individuele belangen en het geweten van de mensheid. Hij kan zich wel op proef laten aansluiten aan het netwerk. Roxanne hoopt op deze manier haar ex-man te overtuigen zich helemaal te uploaden naar het 'Netwerk van de Nieuwe Mens'. Löw wil zijn herinneringen terug hebben omdat hij die door de coma is kwijtgeraakt. Löw lijdt aan geheugenverlies en probeert zijn verleden te reconstrueren met behulp van herinneringen. Löw's ex-geliefde Roxanne maakt het Löw wel mogelijk om zich tijdelijk aan te sluiten op het netwerk. Zijn herinneringen kan hij ook ophalen via de audio-logboeken die hij voor de catastrofe heeft bijgehouden en nu na het ontwaken kan beluisteren.

Wat is met de ethiek?

Met behulp van de opnames kan Löw niet alleen zijn verleden reconstrueren maar wordt hij ook geconfronteerd met zijn vroegere ideeën over de toekomst, die in 2018 (het jaar waarin het verhaal van *Disconnect* begint) nog fictie waren, en wat die in de realiteit van het jaar 2042 (het moment dat Löw voor de keuze staat wel of niet tot een machine te worden) betekenen. Löw en Roxanne waren beiden ingenieurs die aan 'het experiment' werkten. Löw probeerde zich als eerste mens te uploaden. Dat ging toen mis en hij belande in een coma. Roxanne wilde hem volgen maar wilde hem voor laten gaan. Nu zijn de rollen omgedraaid. Roxanne heeft zich al geupload en gelooft in de nieuwe technologie, terwijl Löw nu nog aan twifelen is en zich niet zomaar wil uploaden.

Löw wordt met de keerzijde van het experiment geconfronteerd en de gevolgen van een uitvinding of wetenschappelijk experiment die men nog niet kon overzien toen het in ontwikkeling was. Een kernvraag in *Disconnect* is de vraag naar de ethische verantwoordelijkheid. In razend tempo schrijdt de technische ontwikkeling voort maar is de mens ook bezig om moraal en ethiek mee te laten ontwikkelen in een wereld waarin alles stroomt? Niet alleen de techniek is aan het veranderen maar ook de kaders waarmee we techniek beoordelen. Wat heeft de ethiek nog aan te bieden ten tijden van de steeds verder gaande hybrisering van de mens? Wij zien snel het voordeel van een bepaalde technische vooruitgang maar het is moeilijk om daadwerkelijk in te schatten wat voor gevolgen die zou gaan hebben. Nemen wij bijvoorbeeld de robot: die kan ons in het gunstige val werk afnemen en werk voor ons uitvoeren (robot betekend nota bene arbeider), tegelijkertijd vervangt die de mens als arbeidskracht en de killer-robots kunnen zelfs voor ons oorlog voeren zonder dat wij zelf fysiek moeten strijden.

Verbondenheid of schijnverbondenheid?

In *Disconnect* botsen de twee krachten die van het individu en die van de gemeenschap, met elkaar. De begrippen 'connect' en 'disconnect' worden omgedraaid. Want verbonden is de mens met zijn mens-zijn door 'disconnect' te zijn, en andersom. De 'nieuwe mens' die zich volledig geupload heeft is slechts schijnbaar verbonden.

De connectie is een illusie, of niets anders dan een massa van binaire getallen.

Het individuele handelen bepaalt het lot van de gemeenschap. Wanneer Löw gaat beslissen zich niet te uploaden en niet te transformeren, maakt hem dat tot de redder van de mensheid, hoe tijdelijk dat ook mag zijn als laatste mens op aarde. Kort na zijn ontwaken uit de coma verlangt Löw naar karnemelk. Deze kleine geneugten van het leven kunnen de doorslag geven om mens te blijven, zo verleidelijk een wereld van perfectie misschien voor de een of ander ook kan zijn: een wereld zonder ziektes, zonder dood en vergankelijkheid. Maar zijn het niet echter de geheimen, mysteries, het onverklaarbare en de onvoorspelbaarheid die het leven zo waardevol maken?

Florian Hellwig
augustus 2017